

GÖLLER BÖLGESİ YER ADLARI ÜZERİNE BURDUR/BUCAK VE ISPARTA/KEÇİBORLU'DAN YER ADLARI

Prof. Dr. Saim SAKAĞLU

Yer adları incelemelerinin dil ve halkbilimi araştırmaları alanında özel bir yeri vardır. Dilin çeşitli meselelerine eğilenler, mutlaka yer adlarıyla da ilgilenenlerdir. Halkbilimi üzerine çalışanlar da mutlaka yer adlarıyla başbaşa kalacaklardır. Bu iki bilim dalının araştırıcıları arasında yer adlarına özellikle eğilenler vardır. Bu alanlarda çalışanlardan Prof. Dr. Zeynep Korkmaz ve Prof. Dr. Tuncer Gülensoy'u dilciler olarak ele alırken bu satırların yazarını da halkbilimi araştırıcısı olarak anabiliriz.(1)

Yer adları incelemelerinin iki yönü vardır: Belgeye dayalı açıklama ve yakıştırma. Güntümüzde, pek çok yer adının açıklanması maalesef daha çok yakıştırma olarak sunulmaktadır. Gerçi yakıştırmalar son derece başarılı bir şekilde gerçeleştirilmektedir; ancak belgelere dayalı açıklamaları da ihmal etmemek gerekecektir. Bilge Umar'ın geçtiğimiz yıl yayımlanan eseri yer adlarıyla ilgili belgeye dayanan açıklamalara yer vermektedir. (2) Yakıştırma örneklerini ise çok değişik kaynaklarda bulabiliriz. Umar'da, Pirlavğanda olarak geçen yer adı (Konya - Hadim), bölge in-

sanları tarafından Pirlerkondu olarak söylemektedir.(3) Sonuncu ad ile ilgili olarak anlatılan efsane, adın niçin Pirlerkondu olarak değiştirildiğini çok güzel bir şekilde açıklamaktadır.

Türk dünyasından vereceğimiz řu birkaç örnek belge yakıştırmanın sınırlarını çizmemize yardımcı olacaktır. Rodoplar'daki Karasu vadisindeki bir Türk köyünün adı Fıstana'dır; halkının anlattığına göre adın aşı, fıstana giyen bir ağadan dolayı Fıstanlı Ağa'dan gelmektedir.(4) Azerbaycan'daki bir rayonun adı İsmayılı/İsmaili'dir. Adın, İsmail'den geldiğini hepimiz kolayca tahmin edebiliriz. Ancak, bize anlattıkları diğer bir olay ise, adın su meyilli'den gelmesiyle ilgiliydi. Arazi yapısı, böyle bir adın verilmesini gerekli kıyormuş. (5)

Biz de bu bildirimizde, bütünüyle Göller Bölgesi'nde yer alan iki ilimizin, Burdur ve Isparta'nın birer ilçesini ele alacak, bazı yer adlarını değerlendirmeye çalışacağız. Bu adların benzerlerini Türk dünyasının değişik coğrafyalarında derlememiz de mümkündür. Pek çok benzer ada benzer efsane bağlanmaktadır.

A- Burdur /Bucak'tan bazı yer adları

1. Karapınar ve Melli (Kocaeliler) köyleri
2. Kibrit beli

* 12-13 Kasım 1994 tarihleri arasında Ankara'da toplanan "Göller Bölgesi Kültür, Tarih ve Arkeoloji Sempozyumu"nda bildiri olarak sunulmuştur.

Tepe, vadi, ova, yamaç gibi coğrafi kavramlarla ilgili adları da bu arada düşünebiliriz. Hatta ırmak, dere, çay, nehir ve göl adlarını da bunlara ekleyebiliriz.

Önce, yukarıda andığımız adların ef-sanelerini sıra ile hatırlamaya çalışalım; sonra da her biri ile ilgili değerlendirmemiz verelim.

1. a) Karapınar köyünün adı.

Köylüler anlatıyor. Bugün, köyün üzerinde kurulu bulunduğu araziye konan yürüklerden bir kadın kirmanıyla yün eğire eğire dolaşırken, nasıl olmuşsa kirmanını düşürür. Yere düşen kirman yuvarlana yuvarlana gider ve biraz ötede durur. Kadın da ipini toplaya toplaya kirmanın bulunduğu yere gelir, kirmanını topraktan çıkarır. Ancak, kirmanın ucu ıslaktır ve kadın bunu farkeder. Bunun üzerine kadın kirmanın düştüğü yeri eşeler. Derken bir müddet sonra yerden su fışkırmaya başlar. Hemen orayı bir pınar olarak düzenleyiverirler.

Bu pınara önceleri, "Garı bınarı" adını verirler. Ad, halk arasında söylene söylene zamanla "Gara bınar" şeklini alır. Bu pınarın etrafında oluşan köye de "Karapınar" adı verilir.

Bugün çeşme olarak adlandırılan pınar halen köyün su ihtiyacını karşılamaktadır. (6)

Burada dikkatimizi çeken husus tesadüf motifidir. Elden düşüp yuvarlanan bir kirmanın takılıp kaldığı çukurda suyun olması tam bir tesadüftür. Adın alınmasında ise suyu bulan yaşı kadının rolü olduğu için, kişiyle ilgili bir özellik göze çarpmaktadır. Ancak "karı" kelimesinin "kara" kelimesiyle değiştiril-

mesi zamanla görülen bir gelişmedir. Yer adlarındaki bu tür değişikliklerin çeşitli sebepleri vardır. Burada da onlardan birini görüyoruz. "Karı" kelimesinin olumlu anlamlarının yanında, olumsuz yönleri de vardır; o dikkate alınmış olabilir. Bazı köylerin adlarındaki "karı", "kadın", "hatun", "gelin" gibi dişilik ifade eden kelimelere karşı tavrı konulması da mümkündür.

İstanbul'un Asya yakasındaki "Caddebostan" semtinin adının eski şekli daha anlamlı olarak "Cadibostanı" idi. Yeni adın ise hiç bir anlamı yoktur. Adı, ister "Caddebostan", ister "Caddebostanı" olarak söyleyiniz, güzel bir ad yakalayamazsınız.

Tokat ilinin, geçtiğimiz yıllarda ilçe olan "Musaköy" adlı bir kasabası vardır. Kasabalar, Musa'dan daha çok "köy" kavramından çekinerek, bu tarihten adlarını değiştirip "Yeşilyurt" adını aldılar. Tabii güzel adlarını da unutulmaya terkettiler.

b) Melli köyünün adı.

Köy, Bucak'ın birkaç kilometre doğusundadır. Bugün adı Kocaeliler olarak değiştirilen köyün adıyla ilgili olarak şöyle bir efsane anlatılır.

Bir zamanla Bucak'ta topal bir adam yaşamış. Adamın topallığını yüzüne vuranlar ona hep "Meğilli" derlermiş. Çevresinin bu tür sözlerinden, alaylı konuşmalarından alınan topal adam, çoluk çocuğuyla birlikte köyün bugünkü yerine gelip yerleşmiş, orayı yurt tutmuş. Zamanla, bunların yerleştiği bu yere "Meğilli" adı verilmiş. Bu söyleyişin zor olmasından dolayı da köyün adı daha sonraları "Melli" şeklini almış. (7)

Burada, köyün kurucusunun, kendisi

istemese de konulan takma adı köye ad olarak verilmiştir. Burada, kişinin fiziki bir kusuru adın alınmasında rol oynamıştır. Anadolu'da benzer örneklerini görmemiz mümkündür. Her ne kadar eski adı Herakleia ve Heraklea olsa bile halk yakıştırmasında eli eğri'den gelmiş olarak gösterilen "Ereğli" ile Erzurum'un Aşkale İlçesine bağlı "Topalçavuş" köyü de bu tür adlandırılmalarla ilgilidir. Sonuncu köyün eski adı, köyün halk edebiyatı türüleriyle ilgili bir bitirme tezi hazırlayan Nadide Güngör'e göre "Gidiverek" tir. (8) İçişleri Bakanlığının kayıtlarında ise köyün eski adı kaydedilmemiş ve sadece Topalçavuş'a yer verilmiştir. (9) Tezden öğrendiğimize göre köyde sol ayağı sakat olduğu için aksayan bir çavuş yaşamış. Köye gelenler hep, "gidiverelim, Topal Çavuş'a misafir olalım" dedikçe köyün eski adı unutulmuş. Sonunda köylüler, adın değiştirilmesine ve "Topalçavuş"un alınmasına karar vermişler.

Ayrıca, değişik illerimizde Çolaklar, Çolaklı, Çolaknabi, Çolakoğlu, Çolakpehlivan, Çopurlu, Köryusuf, Topalhakan, Topallar, Topallı, Topaluşağı gibi köylerin olduğunu da hatırlatmak isteriz. (10)

2. Kibrit belinin adı.

Bel, Burdur-Bucak-Antalya karayolu üzerindedir. Bele bu adın verilmesiyle ilgili olarak Bucaklılar arasında şu efsane anlatılmaktadır.

Ulaşım araçlarının pek az olduğu, köyler ve kasabalar arasında ulaşımın eşek, at veya katır sırtında yapıldığı, hatta zaman zaman yürüyerek menzile ulaşıldığı dönemlerde Antalya taraflarından yaya olarak yola çıkan birisinin

canı sigara içmek ister. Cebinden çıkaracağı tabakasından bir güzelce sigarasını sarar. Sıra gelir yakmaya. Ancak ne kadar uğraşırsa da çakmağı bir türlü ateş almaz. Adamcağız yol boyunca uğraşır durur. İş inada biner. Adam ha bire çakmağı ateşlemeye çalışır. Nihayet, bugün "Kibrit Beli" diye adlandırılan yere gelince çakmağını bir defa daha çakınca ateş alverir. Çok sevinen adam alaylı alaylı çakmağa baktıktan sonra çakmağına seslenir:

"Mübarek, sanki kibrit gibisin maşallah!"

Daha sonraları bu belin adı halk arasında "Kibritli beli" olarak anılır. (11)

Yurdumuzda bu tür adları taşıyan bazı tabii yer adları vardır; daha doğrusu bir zamanlar vardı. Bu adların bazıları İçişleri Bakanlığının İller İdaresi Genel Müdürlüğü tarafından değiştirilmiştir. Mesela Kumagediği Tepesi, Gedik Tepe; Kızıoynatan Tepesi, Kayalı Tepe; Kömürçünün Öldüğü Dere, Kömürcü Deresi ve Osman'ın Tüfek Attığı Tepe, Tüfek Tepesi olmuştur. (12) Aynı şekilde bugün kullanılmaya devam eden tabii yer adları da vardır. Bunların da zamanla değişmiş olabileceğini veya değişebileceğini unutmamak gerekir: Mustucuğun Deve Boğazladığı Yer, Solağın Fınarı, Eşekçi Yolu, İt Yaylası, vb. (13) Buna karşılık Kızıgüdüren, Köpeksiz, Kumruhamurkesen, Kuskunkıran, Maymunusu-yu gibi köy adları da yakın zamana kadar hâlâ kullanılmaktaydı. (14)

Vaktiyle insanımızın ad olarak verdiği "Kumagediği Tepesi", "Kızıoynatan Tepesi", "Mustucuğun Dere Boğazladığı Yer", "Eşekçi Yolu" vb. nasıl tabii ve günlük olayların sonunda verilmişse, "Kibrit

Beli" de aynı şekilde verilmiştir. "Osman'ın Tüfek Attığı Tepe"nin bir benzeri de, efsanemizdeki adsız köylünün "Çakmağı Çaktığı Bel" için söylenebilir. Bunlar, insanımızın yerlere ad vermedeki ustalığını gösteren güzel örneklerdir.

b. Isparta /Keçiborlu'dan bazı yer adları

1. Keçiborlu ilçesi
2. Hacıköy semti/mahallesi
3. Dedeçam beli

Bu ilçemizle ilgili olarak da bir yer adı, bir semt adı ile bir bel adı ele alınacaktır. Adların hikâyelerinin hepsi, o ilçeden olan Prof. Dr. Selçuk Ünlü (1943) tarafından anlatılmıştır.

1. Keçiborlu İlçesinin adı.

Kaynak şahsımız ad ile ilgili çeşitli bilgi ve örnekler vermiştir. Bunlardan biri, bölgede keçinin bol olmasıyla yani "keçi bolluğu"yla ilgilidir. Bölge keçi muntakası olup koyun pek bol değildir. Bu sebeble "Keçiborlu" adı, "Keçibolluğu" söyleyişinden kaynaklanmaktadır.

Adla ilgili ikinci olay, benzerlerini başka yerlere de bağlı olarak dinleyebileceğimiz güzel bir hikâyedir.

Bir zamanlar Keçiborlu'yu istila etmek isteyen üstün düşman kuvvetlerine karşı keçiler bir denge unsuru olarak kullanılmıştır. Anlatıldığına göre gece olunca keçilerin boynuzlarına mumlar dikilip yakılmış ve Türk askerlerinin sayısı olduğundan çok fazla gösterilecek düşmanın gözü korkutulmuş ve savaşmaktan caydırılmıştır.

Bu tür savaş hilesi pek çok yerin kurtuluşuyla ilgili olarak anlatılır. Bunlardan sadece birini kısaca hatırlatmak isteriz:

Manisa'nın 1313 yılında Saruhan Bey tarafından Bizans'ın elinden alınması Recep ayının dördüncü beşine bağlayan gece gerçekleşir. Şehrin doğusundan taarruza geçen Saruhan Bey, askerlerini fazla göstermek için, beraberinde getirdiği keçilerin boynuzlarına birer mum diktirip yakarır. Gecenin karanlığında binlerce askerin hücumu geçtiğini sanan Bizanslıların maneviyatları bozulur ve çekilmeye başlarlar. Bütün gün düşman kovalayan Türkler o akşam Manisa'da ilk namazı kılarlar. O gece aynı zamanda Regaip Kandili'dir. (15)

Karaman'ın fethiyle ilgili olarak benzer bir efsanenin anlatıldığını, orada keçilerin yerini koyunların aldığını da kısaca hatırlatmış olalım.

Ashında ilçenin adı, "Kıçık/Kiçiborlu" olup "Küçükborlu" anlamına gelmektedir. Daima büyüklü-küçüklü bir arada bulunan bu tür yerleşim merkezlerinin adında "Kıçık/kiçig" ibaresi, halkımız tarafından "keçi" olarak söylenegeldiğinden zaman zaman yadırganmış, yerin adı ile keçi arasında bir bağ kurulmaya çalışılmıştır. İlçenin büyüğü "Uluborlu"dur. Konya'nın "Küçükmuhsine" ve "Ulumuhsine" köyleri de böyledir. Bugün bir ilçe merkezi olan Ankara'nın Keçiören'i de bu arada hatırlanmalıdır.

Ashında "Bor", Anadolu'nun değişik yörelerinde yer adlarında görülen yabancı bir kelimedir. Kimyadaki "bor" maddesiyle de hiçbir ilgisi yoktur. Kelime anlamı "burç" olabilir. Bu anlamda Niğde'nin ilçesi, Manisa/Demirci'nin bucak merkezi, Alanya yakınlarındaki bir dere adı, kelimenin bu anlamıyla ilgili olabilir. (16)

2. Hacıköy semtinin/mahallesinin adı.

Hacıköy, adındaki "köy" ibaresinin aksine köy olmayıp, yakın zamana kadar ilçenin çıkışında olmakla beraber bugün onunla birleşmiş durumda olan bir semttir. Kurak geçen yıllarda Keçi-
borlulularla çevre halkı buraya toplanıp yağmur duasına çıkarlardı. Çünkü burasının kutsal olduğuna inanırlar.

Kaynak şahsımız Prof. Ünlü de çocukluğunda böyle bir yağmur duasına katıldığını; duadan kısa bir süre sonra yağmurun yağdığını nakletmiştir.

Halkın, bugün artık ilçenin bir mahallesi konumuna giren "Hacıköy"e bu adı vermesi, onun kutsallığıyla açıklanmaktadır. Keçiborlulular böylece belirli bir yapıya sahip veya olaya sahne olmayan böyle bir yere kutsallık izafe ederek ona özel bir ad vermişlerdir.

Ashında, Anadolu'da bugün var olan onaltı ayrı "Hacıköy" adlı köyün herbirinin mutlaka hacılıkla veya bir hacı ile ilgili olmalıdır. (16) Ayrıca, "Hacılı", "Hacılar" gibi köy adları da benzer ad verme yöntemlerine göre adlandırılmışlardır.

Keçiborlu'daki "Hacıköy"ün bir de hacısı olmalıdır. Sadece yağmur duası ile ilgili olarak böyle bir adın verilme ihtimali zayıftır. Ad vermelerde bu tür bir yönetime pek rastlanılmaz. Bu adın verilmesi belki de, yağmur duasını düzenleyenin, duayı okuyanın veya arazi sahibinin "hacı" olmasıyla da açıklanabilir. Türkiye'deki "Hacıköy"lerin en ünlüsü, galiba, Amasya'nın Gümüşhacıköy ilçesi olmalıdır. Evliya Çelebi'nin sözünü ettiği "Hacıköy Kalesi" de bu olmalıdır. (18)

Adın doğru imlâsı, "Hacıköyü" olmasıdır. Ancak pek çok benzerinde gördü-

ğümüz üzere, bu ad da yanlış yazılmakta ve söylenmektedir. Kadıköyü'nün Kadıköy; Erenköyü'nün Erenköy olarak söylenmeleri de aynı yanlış söyleyişin birer devamıdır.

3. Dedeçam belinin adı.

Keçiborlu-Dinar karayolunun üzerindeki bir belin adı olan Dedeçam, aynı zamanda kutsallık da ifade etmektedir. Anlatıldığına göre bir zamanlar çamlık bir bölge olan buralarda günümüzde sadece yeni dikilen çam fideleri vardır; bele adını veren Dedeçam bile yoktur.

Bir zamanlar büyük bir çamın yükseldiği bu yerler, dilek dilemek ve adakta bulunmak için insanların sıkça ziyaret ettiği bir bölge idi. Buraya gelenler çamın dallarına da çaput bağlarlardı. "Dede" Anadolu'da kutsal bir kavram olduğu için "Dede" ve "Çam" kavramları birleştirilerek bu ad verilmiştir.

Coğrafyamızdaki en ünlü bel, şüphesiz Köroğlu hikâyelerinde önemli bir mekân olarak yer alan "Çamlıbel"dir. Bunun dışında sayısız bel, sahip olduğu özelliklere bağlı olarak adlandırılır. Meselâ Konya'da Tutup beli (veya Tutup'un beli), Tokat'ta Çengellibel; Sivas-Yıldızeli çevresinde Seyfibel, Mazıkıranbeli, Çakmakbeli; Antalya-Korkuteli arasında Gölcükbeli, Korkuteli-Elmalı arasında Karamanbeli ilk plânda büyük ölçekli haritalardan bulunabilen örneklerdir. Her belin ad alması mutlaka bir özelliği de beraberinde getirmektedir. Biz, sadece bir tanesini, Evliya Çelebi-mizden aldığımız "Çengellibel" in hikâyesini aktarmak istiyoruz:

"... Sonra Turhal'dan kuzeye Kusun içinden, David Karı? köprüstünden geçip

"Çengellibel" denilen yere geldik 1049 (1639) tarihinde burada haramiler büyük bir kervanı bozguna uğratarak, sonra vaktin hâkimi hazinedâr İbrahim Paşa, bütün haramileri eli bağlı olarak getirip kervanı bozdukları yerde bir darağacı yapıp, hepsini çengele vurmuştu. Hâlâ onun için "Çengellibel" derler. (19)

Dedeçam belii için, bir zamanlar var olan bir çam ağacından adını alan, günümüzde aynı adı koruyabilen bir mevki adıdır, diyebiliriz. "Dede" ünvanı ise, belki de, vaktiyle yörede yaşayıp da daha sonra başka yere taşınmış olan birine ait olabilir. Kısacası, iki kavramla birden ilgili olan Dedeçam belii, bugün dede'si ve çam'ı olmayan, sadece o kavramların adını taşıyan bir yer olarak bilinmektedir.

Buraya kadar birer tanesi ilçe ve mahalle, diğer tanesi de köylerle ve belelere ait olmak üzere iki ilçemizden toplam altı adını değerlendirmesini yapmaya çalıştık. Bu adların alınmasında tutulan yollar birbirlerinden farklı olup Türk insanının yer adı koymasındaki zenginliğini göstermektedir. Aynı ilçelerden veya yurdumuzun değişik yörelerinden seçtiğimiz adlarla daha farklı yöntemlerle konulmuş adları görebileceğiz. Bu bakımdan, Bucak ve Keçiözü ile ilgili, bir bölümü yakıştırma, bir bölümü bir olay, hareket veya söze bağlı olan bu adlar yerli yerinde konulmuş adlardır. Bunların bazıları, belki de fazla uzun olmayan bir gelecekte çeşitli sebeplere bağlı olarak değişecek ve yerlerini ya yenilerine veya kendilerinden türetilmiş yeni şekillere bırakacaklardır.

NOTLAR

1. Z. Korkmaz, "Halk Etimolojisi ve Folklor", I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri/ I. cilt-Genel Konular, Ankara 1976, 186-194; T. Özlensoy, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Ağzıları üzerine Düşünceler, Ankara 1993, 87-105; S. Sakaoğlu, "İnsan Adlarından Kaynaklanan Yer Adlarımız", Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri/11-13 Eylül 1984 Ankara, Ankara 1984, 259-264.
2. B. Umar, Türkiye'deki Tarihsel Adlar, İstanbul 1993, [iv] + 865 s.
3. Umar, 666; Saim Sakaoğlu, 101 Anadolu Efsanesi, İstanbul 1976, 209-210, 2. b. Ankara 1989, 99.
4. S. Sakaoğlu, "Batı Trakya (Rodoplar) Karasu Vadisinden Göçen Türklerin Halk Edebiyatı", Türk Dünyası Araştırmaları, 14, Ekim 1981, 229.
5. 3 Temmuz 1988 tarihinde yaptığımız gezide dinlediklerimizden.
6. Hüseyin Duman, "Bucak İlçesi Folkloru ve Halk Edebiyatından Örnekler, Erzurum 1987, 31 (bitirme tezi).
7. age, 32.
8. Nadide Güngör, Topalçavuş Köyü (Erzurum) Halk Edebiyatı (dış kapakta ayrıca 'Örnekleri'), Erzurum 1978, 5.
9. Köylerimiz 1981, Ankara 1982, 525.
10. age, 157-158, 159, 386 ve 525.
11. Duman, 31-32.
12. Köylerimiz, 28, 39, 43 ve 60. Ayr. bkz. Hürriyet, 24 Şubat 1978, 7.
13. H. Hilmi Karaboran, "Folklor Açısından Yukarı Çukurova, Hatay Maraş Çöküntü Hendeğinde Mevki Adları", II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri/II. cilt-Halk Edebiyatı, Ankara 1982, 268-271.
14. Semahat Gençer, "Manisa'da İik Namaz", Türk Folklor Araştırmaları, 1(22), Mayıs 1951, 340.
15. Umar, 171.
16. Köylerimiz, 265.
17. Evliya Çelebi, Evliya Çelebi Seyahatnamesi, 7. kitap (Zuhuri Danışman basımı), İstanbul 1970, 247. 19. ay.
18. ay.